

dock inte veta något om den uppsjö av gosedjur som finns idag, men som inte är björnar.

Bilar och andra fordon har under 1900-talet varit en populär leksak. Dessutom har de varit tacksamma att göra i många olika utföranden eftersom bilismen och bilen i sig har utvecklats under århundradet. Också båtar räknar Silvander till de populära leksakerna. Barkbåten är förstås klassikern. Liksom fallet med bilar så finns många olika typer av förlagor i "verkligheten". Det sista exemplet på populära leksaker som Silvander tar upp är spel. Han exemplifierar med spel som har en lång historisk tradition. Det handlar då om spel med kulor och klot eller med pinnar. De vanliga spelkulorna nämns förstås och de av Brio tillverkade Kinaschacket och labyrintspelet. Bland pinnspelen nämns det populära Plockepinn och spelet Skrapnos.

Mina och mina barns favoritleksaker finns dock inte med på Silvanders lista. Vi har nämligen lekt med dockor av olika slag. För egen del lekte jag med babydockor, Barbiedockor och pappersdockor, liksom min dotter har gjort. Min son har också ägnat sig åt docklek, men i hans fall om action-dockor av olika slag, t.ex. Batman, Spindelmannen och Action Man. "Bilar, båtar och flygplan utgör ryggraden i pojks leksparas", skriver Silvander (s. 96). Att dessa är populära leksaker betvivlar jag inte, men jag tillåter mig betvivla att de utgör ryggraden i dagens pojks leksparas. I leksaksintervjuer, som jag har utfört med barn i 6-8-årsåldern, säger pojkarna att de leker antingen med bilar eller med actiondockor.

Citatet ovan åskådliggör en problematik med Silvanders text. Silvander verkar ha en oreflekterad, idealistisk och romantiserad syn på barn och barndom. Barn blir i hans text förpassade till den barndomsvrå som Lönnqvist i sin text kritiserar. Barn tolkas i Silvanders text som radikalt annorlunda än vuxna. Det som barn gör beskrivs i termer av lek, medan vuxnas sysselsättningar kallas samlande, musicerande eller något annat. Då barn plockar fram kastruller och lock ur köksskåpet så blir dessa till "[...] leksaker för improviserade musikaliska övningar", då de i själva verket är just musikinstrument (s. 49). Lönnqvist diskuterar barnet på ett mer reflekterat sätt och ser leksaker som produkter utifrån vuxnas föreställningar om barn och barndom. Han tenderar dock att romantisera det kulturella mönster som är kopplat till lekens redskap och till det han kallar för "barnens revir" som ligger utanför vuxnas kontroll och makt. Han sätter detta revir i motsättning till de vuxenproducerade leksakerna, som han menar främst

har ett viktigt syfte för vuxna, nämligen att behålla makten över barnen. Bilden av det lekande barnet är nödvändig för vuxna att använda för att barnet skall kunna beforeskas, analyseras och pedagogiseras. Här kan barnet alltså inte tillskansas sig något eget revir.

Jag tycker att Lönnqvists synpunkter och analyser av barndom är relevanta och intressanta, men jag ifrågasätter om det finns en "egentlig barnkultur". Han definierar inte vad barnkultur skulle kunna vara, men menar att den kan sökas i spänningsfältet mellan vuxenvärlden och barnvärlden. Med detta vill han förhoppningsvis säga att det inte går att separera dem från varandra. Barnkultur kan inte betraktas som något skilt från en vuxenkultur (ett begrepp som vi för övrigt inte använder), liksom det inte heller finns en barnvärld skild från en vuxenvärld. Det finns kulturella uttryck som kan kopplas samman med vuxna eller med barn och det finns vissa saker som barn respektive vuxna kan skapa gemenskap kring. Men framförallt lever vuxna och barn, enligt min mening, i samma värld och delar samma "kultur".

Silvander har stor kännedom om leksaker som ting; var de producerades och när; vilka varumärken som finns samt vilka material och mekanismer som har drivit utvecklingen av leksaker framåt. Det ger mycket för den som är intresserad av ting. Jag blir också mycket intresserad av de leksaksundersökningar som finns i Nordiska museets arkiv, men som Silvander inte ägnar någon djupare analys. Det är inte minst viktigt att diskutera de tydliga könsskillnader som framkommer och ålder på barnen (åtminstone som han framställer dem).

Sammantaget gläder det mig att någon lagt ner möda på att skriva en bok som behandlar leksaker också ur barnets perspektiv, men är man intresserad av barn och barndom kanske man blir något besviken. Vill man ha djupare kunskap om företeelsen leksak och få inblick i hur utvecklingen av leksaksindustrin har sett ut i Europa och framförallt i Sverige, så finns dock mycket kunskap att hämta. Kanske är formatet rent sidmässigt för litet för att kunna utveckla alla idéer i boken. Det populärvetenskapliga formatet gör också att vissa intressanta resonemang uteblir.

Marie Falkström, Göteborg

Carin Bergström: *Skolmostrar och läsmästare. Lärare på landet före folkskolereformen 1842*. Nordiska museets förlag, Stockholm 2000. 183 s., ill. ISBN 91-7108-466-5.

Bestämmelsen i kyrkolagen 1686 om prästens, klocka-

rens och föräldrarnas plikter i barnundervisningen gällde in på 1800-talet, men då krävdes i praktiken åtskilligt fler lärare i en socken. Carin Bergströms syfte är att undersöka vilka dessa alternativa lärare var, hur när-samhället såg på dem och hur de under 1800-talets första decennier bedömdes av skolreformatorer som verkade för en organisation med kompetenta lärare. Bergström har med husförhörslängder och protokoll från sockenstämmor som källmaterial lyckats lyfta fram en stor skara "barnalärare" och beskriva deras livsmönster och arbetsförhållanden. I detta stora material har hon endast funnit åtta lärarinnor, de flesta änkor. För att klarlägga skolpolitik på skiftande lokal nivå har hon valt tre regioner: Färs kontrakt i Lunds stift, Nyeds kontrakt i Karlstads stift och Oland-Frösåkers kontrakt i Uppsala ärkestift. Varje område presenteras med vyer av landskapet och beskrivning av skolor, sockenstugor och andra byggnader som rymmer skolhistoria.

Det skånska området får den fylligaste framställningen. Bergström konstaterar kategoriskt att i Skåne var byarna stora. Uttalandet gäller slättbygden före skiftesprocessen men i Färs fanns också små byar i ett magert sandjordsområde.

Folkökning och utflyttning av gårdar satte press på skolororganisationen. Bergström berör den oro i landskapet som tog sig uttryck i revolter inför hot om utskrivning i Napoleonkrigens skärpta läge. Hon nämner sammandrabbningen vid Klågerups sätesgård, men missar det lokala sammanhanget genom att felaktigt placera Klågerup nära Helsingborg istället för ca 15 km öster om Malmö. Massrevolten kopplas inte heller till den sociala strukturförändring som styrde agerande i provinsen även i mindre dramatiska situationer.

Bergström har visat barnlärares skiftande härkomst och ställning inom det socialt skiktade samhället. Uppfattningen att de utgjorde en marginaliserad grupp hör till socialhistoriens myter. Undersökningen ger belägg för att många hade yrkesarbete som de kunde kombinera med undervisning eller för att hantverkare, hemmansägare, husmän, soldater och andra kunde hålla skola som en ambulerande bisyssla inpassad i yrkets årsrytm. Framställningen har ett närhetsperspektiv som ger inblick i skolrutinerna och speglar olika hållningssätt.

Då det gäller skolpolitik på lokal nivå betonas storgodsens dominans. I patronatsrätten ingick också att tillsätta lärare. Kyrkans krav på kompetens förde fram präster och universitetsstudierande som en särskild lärarkategori. Skolan i S. Åsum, med fem prästvigda lärare, fick ställning som elitskola, ett slags seminarium

där lärare i bygden kunde få tillfälle att öka sina kunskaper och att lära sig växelundervisningens metod. Godsherrrens och kyrkoherdens kontroll inriktades på förbättringar, men bonderepresentationen i sockenstämman får inget genomslag i framställningen. Uttryckte den någon mening i skolfrågor?

Nyeds kontrakt visar en annan skolbild. Sockenprotokoll och visitationshandlingar tyder på att föräldrar vid 1800-talets början själva anlidade lärare och att kommunen endast betalade för de fattigaste. Först på 1820-talet blev skolfrågor angelägna och prästers kontroll ökade. Lärare rekryterades ur ett brett socialt register: bergsmän, gruvarbetare, torpare och drängar samt en obestämd grupp "ynglingar".

Biskop Agardhs betydelse som förgrundsgestalt i tidens skoldebatt fick genomslag då växelundervisning snabbt etablerades i Karlstads stift. Bergström berättar om namngivna lärares insatser och om succession inom metodisk utbildning. Något högre status än andra fick klockarlärarna.

Skolor grundade genom donationer fick inriktning också på praktiska färdigheter. I en handelsmans testamente framgår, att i hans donationsskola fick inte katekesplugg ta tid från de viktiga ämnena, där särskilt matematiken framhölls. Karakteristiskt för bruksägares strategier var uppbyggnaden av ett eget skolväsen, med lärare anställda utan kyrklig inblandning. Bergström påpekar också en social gräns, nämligen konkurrensförhållanden mellan socknens officiella lärare och de inofficiella läsmästare som undervisade i hemmen.

Vid början av 1800-talet var skolan ingen sockenkommunal angelägenhet i Oland-Frösåkers kontrakt. Rotelagen gjorde själva upp med personer som kunde vara bylärare, men anteckning om detta saknas ofta i husförhörslängder.

I de fasta skolorna lyfter Bergström fram flera namngivna skolmästare som var pådrivande i skolfrågor, inte minst i förbättring av lärarnas arbetsvillkor. Klockarlärare fick under perioden en särskild ställning i takt med att deras kompetens ökade. Det fanns också skolor med präster som lärare, vilket var tämligen vanligt i Uppland. I två donationsskolor med högt anseende fanns bestämmelsen att lärare skulle vara prästvigda. Liksom i Lunds stift räknades skoltjänst som ett led i karriären.

De tre stora järnbruken i kontraktet hade sina egna skolor med särskilda brukslärare. I undersökningen betecknas bruken som slutna samhällen med ett strängt hierarkiskt system där kyrkoherden, klockaren och skolläraren var viktiga redskap i disciplineringen. Den-

na stereotypa bild borde ha nyanserats med de fördelar som ingick i den socio-kulturella bruksorganisation där skolan var en del.

I linje med författarens syfte är aktörerna en stor skara lärare men också präster, godsherrar och brukspatroner. Professionaliseringen som pekar framåt emot folkskolan är av intresse i flera sammanhang även utanför undervisningshistoria. Men "allmogens" barn som skolan var till för blir mindre synliga. Hur fungerade växelundervisningen i praktiken inom de tre kontraktens olika sociala kontexter?

Ingrid Nordström, Lund

Barbro Blehr: *En norsk besvärjelse. 17 majfirande vid 1900-talets slut*. Nya Doxa, Nora 2000. 211 s. ISBN 91-578-0349-8.

Norskt nationaldagsfirande lyfts ofta fram som ett harmlöst och ofarligt nationalistiskt uttryck. Detta är en "sanning" som Barbro Blehr problematiserar i *En norsk besvärjelse*. Författaren tar därmed ett rejält kliv rakt in i ett politiskt minfält med europeisk aktualitet. Under 1900-talets slut tycks partier på yttersta högerkanten, inte sällan med xenofoba drag, ha blivit politiskt rumsrena i flera europeiska länder. Högervågen sökte/söker stöd i såväl en etnisk som medborgerlig nationalism, så även i Norge. En noggrann studie om ett till synes harmlöst nationaldagsfirande är därför ett viktigt bidrag till samhällsdebatten. Författaren tar dock inte direkt avstamp i dessa politiska frågor, utan väljer globalisering som bakgrund. Men det skymmer dock inte huvudtemat: "Hur den fleretniska verkligheten av idag hanteras i firandets uppläggning är däremot en högprioriterad fråga i analysen" (s. 31).

Studien drivs av det teoretiska antagandet att ritualer har en speciell förmåga att beröra, engagera och påverka människor: "[ritualerna] kan därför vara kraftfulla agenter när det gäller att förankra verklighetsuppfattningar och ideologier" (s. 10). Med utgångspunkt i detta antagande ställer författaren de högst relevanta och angelägna frågorna: Vad är det som förankras den 17 maj? Hur är förankringsprocessen organiserad? För att besvara frågorna analyserar Blehr såväl officiella program, vilka dikterar firandets utformning, som deltagarnas upplevelser av nationaldagen. Med det dubbla perspektivet vill hon understryka att det inte nödvändigtvis finns en automatisk koppling mellan de intentioner som finns lagrade i firandets officiella program

och vanliga människors upplevelser, tolkningar och reflektioner kring det som äger rum den 17 maj.

I kapitel två redogör Blehr för det ideologiska klimatet i vilket firandet ägde rum vid 1990-talets mitt. Fokus ligger på nationalismteman i offentliga debatter om bland annat invandring och EU-medlemskap. Kapitel tre innehåller en introduktion till firandets utformning, både regionala variationer och allmänna föreställningar om hur ett firande bör vara organiserat. I därpå följande kapitel, fyra, fem och sex, analyserar författaren nationaldagens tre faser: morgonens minnesriter såsom det högtidliga hissandet av flaggan, uppvisningsevenemangen i form av parader och de mer avslappnade och underhållande eftermiddagssamlingarna. Det är i dessa tre kapitel som författaren nyttjar det dubbla perspektivet.

Fältarbetet ägde rum i Bergen och Stavanger och det känns både djärvt och upplyftande att inte Oslo står i fokus. Materialet består av intervjuer, officiella program och egna erfarenheter. Blehr har också använt annonser och reportage från lokala tidningar. Utöver ovan nämnda städer har författaren studerat firandet på andra orter genom användande av mediematerial och en rikstäckande kommunenkät. Även om det fleretniska står i fokus har inga andra etniska grupper än den norska fått komma till tals. Detta upplevs inte som ett problem vid läsningen, eftersom analysen oftast kretsar kring frågan om hur det "typiskt" norska reproduceras i firandet utan att organisatörer och deltagare alltid är medvetna om det. I utformningen av retorik och handling kring firandet slår författaren på flera ställen fast att det finns en dold och ibland öppen, men oftast omedveten, diskriminering av icke-norska etniska grupper i det "harmlösa" firandet av Norges nationaldag, t.ex.: "Vad man också bör lägga på minnet är att denna sista del aldrig kan bli mer sammansatt, i etniska termer eller andra, än vad dess vardagliga omgivning är. Så länge bostadsområden är etniskt segregerade, blir denna uppdelning märkbar också i de informella lokala festligheter som avrundar det offentliga 17 maj-firandet" (s. 166). I analysen av den dolda och öppna diskrimineringen ligger studiens styrka och gör den till ett viktigt och säkert omdebatterat bidrag till förståelsen av nationalismens olika former.

I relation till det fleretniska problemfältet ter sig slutdiskussionen något besynnerlig. Istället för att ta fasta på det politiska innehållet i nationaldagsfirandet, avpolitiserar det av författaren. Det fleretniska försvinner till förmån för allmänt hållna slutsatser där huvudpoängen tycks vara: "Kanske var det framför allt därför som de-